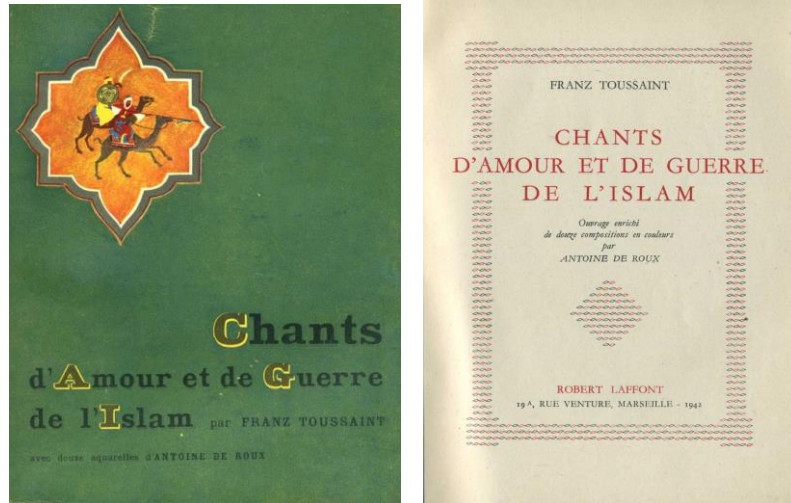

რუსთველის უცნობი ლექსის საიდუმლო

ჟურნალის წინამდებარე ნომერში ვაქვეყნებთ რუსთველისეულად მიჩნეული ერთი უცნობი ლექსის ფრანგულ თარგმანს და ამ ფრანგული დედნიდან შესრულებულ ქართულ თარგმანებს. ფრანგული თარგმანით გამოქვეყნებულმა ამ ლექსმა XX ს-ის ქართულ სამეცნიერო წრეებსა და პრესაში დიდი აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია.

1942 წელს მარსელში გამოიცა არაბულიდან ფრანგულად თარგმნილი ლექსების კრებული, სათაურით – „სიყვარულისა და ომის ისლამური სიმღერები“. მთარგმნელი და გამომცემელი – ფრანც ტუსენი [Franz Toussaint, *Chants d'Amour et de Guerre de l'Islam*, Marseille, 1942]. კრებულში შეტანილია პროზაულად თარგმნილი არაბული, სპარსული, ავღანური, ბელუჯისტანური, ალტაური, თურქული, ეგვიპტური, მაროკოული, ჰოგარული, ჩერქეზული და მათ შორის ქართული ლექსები, ქვესათაურით – Géorgie. ქართული განყოფილება წარმოდგენილია ოთხი ლექსით: თავად ზუმელის *ვარდი*, შავთელის *დაბრკოლება*, რუსთველის *ვეფხისტყაოსნი* და ანონიმის *ღამე*. ამ ლექსთაგან არც ერთი არაა ცნობილი ქართული წყაროებით, ავტორთაგან ცნობილია რუსთველი და შავთელი, თუმცა მათი სახელები ფრანგულ კრებულში თავისებური ტრანსკრიპციითაა – *Chavtali*,

Roustoul. ცნობა ამ კრებულის შესახებ ქართულ პრესაში გასული საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს გამოქვეყნდა და აზრთა სხვადასხვაობა პუბლიკაციისეული ფაქტების ჭეშმარიტების თაობაზე დღემდე არსებობს. უმთავრესი საკამათო საკითხი რუსთველისეულად მიჩნეული ლექსის ჭეშმარიტებაა.

კომენტატორთა ერთი ნაწილი კატეგორიულად უარყოფს ტუსენისეული ფაქტების ნამდვილობას. ამისთვის კი საკმარისად მიიჩნევენ იმას, რომ ეს ლექსები ქართული წყაროებით უცნობია და ამ ცნობებში ზოგი რამ გაუგებარია: რუსთველის ლექსის სახელწოდებაა *ვეფხისტყაოსანთან* კავშირი არა აქვს; რუსთველისა და შავთელის სახელები გაუგებარი სახითაა მოხსენიებული; საქართველო მოქცეულია მაჰმადიანურ ქვეყანათა შორის... და, რაც მთავარია, რუსთველის სახელით ყალბისმქმნელობის ფაქტები XIX და XX საუკუნის ევროპულ ჟურნალ-გაზეთებში დასტურდება (ა. თალასოს *ანთოლოგია*; ტრიკო-გლიდისის თარგმანები).

საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგას და ტუსენის პუბლიკაციას მნიშვნელოვან სიახლედ მიიჩნევს ამ ფაქტის კომენტატორთა მეორე ჯგუფი. ეს პოზიტიური თვალსაზრისი შემდეგ ფაქტებს ემყარება: ფრანც ტუსენი არ არის სენსაციებს თუ გასამრჯელოს გამოდევნებული ახალბედა მწერალი თუ ჟურნალისტი. იგი ცნობილი აღმოსავლეთმცოდნე და არაბული, სპარსული და სანსკრიტული პოეზიის მთარგმნელია. მისი პუბლიკაცია არაა მხოლოდ ქართული, ან ორიოდ სხვა ნაკლებად ცნობილი ქვეყნის მკითხველისადმი მიმართული, მკითხველი რომ შეცდომაში შეიყვანოს. მის კრებულში შეტანილია აღმოსავლური ლიტერატურის კლასიკური ნიმუშებიც: ჯალალ ედ დინ რუმის და ჰაფიზის ლექსები, ომარ ხაიმის რუბაიები, ნაწყვეტები *ათას ერთი ღამიდან* და სხვა. ასევე, რაც მთავარია, აღმოსავლური რელიგიური ლიტერატურის ნიმუშები - სურები *ყურანიდან*.

ფ. ტუსენის ზეპირი გადმოცემით, რომელიც მან ამ საკითხით დაინტერესებულ ქართველ მკვლევარებს მიაწოდა, მას რუსთველის ლექსი ამოუღია ქაიროს უნივერსიტეტის წიგნთსაცავში დაცული აბუ ლ-ფარაჯის არაბული ლექსების კრებულიდან. ფიქრობენ, რომ ეს ავტორი უნდა იყოს წარმოშობით სირიელი ქრისტიანი არაბულენოვანი მწერალი, დაბადებული 1225 წლის ახლოს (ზოგი მკვლევარის დაზუსტებით, აბუ ლ-ფარაჯ იბნ ალ-იბრი) – ცნობილი სირიელი მწერალი, მთარგმნელი და კომპილატორი – ეპისკოპოსად მსახურობდა სომხეთში, ცხოვრობდა აზერბა-

იჯანშიც. მის ნაწერებში არის ცნობები იბერიელებზე, ქართველთა ქრისტიანობაზე მოქცევის თაობაზე, მონღოლებისა და ქართველების ურთიერთობაზე.

ყველა ეჭვი ფ. ტუსენის პუბლიკაციის ნამდვილობის წინააღმდეგ არის სავარაუდო; ყველა მათგანი ფაქტების ჭეშმარიტებაზე მიმართივლად შეიძლება იქნას ინტერპრეტირებული: სპეციფიკური დაწერილობა რუსთველისა და შავთელის სახელებისა (*რუსთვალ/ რუსთუალ* ; *შავთალ*) შეიძლება ჩაითვალოს არაბული ანბანის სპეციფიკით განპირობებულ არასწორ წაკითხვებად, ან ფრანგულ ენციკლოპედიებში მოხსენიებულ რუსთველის მცდარი სახელწოდების განმეორებად. რუსთველის ლექსი ისეთი ხელნაწერიდან ამოღებულად შეიძლება იქნეს მიჩნეული, რომელიც პოემა *ვეფხისტყაოსნით* იწყებოდა და ლექსის სათაურიც შესაძლოა ხელნაწერის (თუ კრებულის) სახელწოდებიდან მომდინარეობს, ხოლო სათაური *ვეფხის ტყავე* ქართული *ვეფხისტყაოსნის* თარგმანად შეიძლება იქნას მიჩნეული, - თავდაპირველად ამგვარად თარგმნიდნენ რუსთველის პოემის სათაურს მკვლევარებიც და მთარგმნელებიც.

ასე რომ, საფუძვლიანი ეჭვის შეტანა ფ. ტუსენის პუბლიკაციის ჭეშმარიტებაში, ნაადრევია. მეორე მხრივ, არც ისაა სასურველი, რომ ფრანგული თარგმანით გამოქვეყნებული რუსთველისეულად მიჩნეული ლექსი ამთავითვე ჩავთვალოთ ჩვენი პოეტის შემოქმედების ჭეშმარიტ კუთვნილებად. საკითხი საკვლევეია. ამ ფაქტის მიჩქმალვა ან გაუბრალოება არ შეიძლება.

წინამდებარე პუბლიკაციის მიზანია ამ საკითხისადმი ინტერესი გავააქტიუროთ. კვლევა-ძიება უნდა განახლდეს როგორც არაბულ და სირიულ წიგნთსაცავებში, ასევე საზღვარგარეთის დიდ ბიბლიოთეკებში; როგორც მკვლევართა საგანგებო ჯგუფების მიერ, ასევე პრობლემით დაინტერესებულ მოგზაურთა თუ მოყვარულთა მიერ. რუსთველი არა მხოლოდ ქართული მწერლობის, არამედ მსოფლიო ცივილიზაციის დიდი მოვლენაა. მისი შემოქმედებისადმი ინტერესი თანამედროვე ეპოქის ვალია.

რუსთველისეულად მიჩნეული ლექსის ფრანგული ტექსტი ქვეყნდება კრებულიდან: “Franz Toussaint, *Chants d'Amour et de Guerre de l'Islam*”, მარსელი, 1942. პირველი ქართული თარგმანი ამოღებულია მიმოხილვიდან, რომელიც გამოქვეყნებული იყო ჟურნალ „საქართველოში“, №1, იანვარი, 1944, ბერლინი, გვ. 53. მიმოხილვის ავტორია ვინმე ბ. ვარდანი. მეორე ქართული თარგმანი შესრულებულია მ. მამულაშვილის მიერ; ამოღებულია ჟურნალ „დროშიდან“,

№11, ნოემბერი 1959, თბილისი, გვ. 10 (სტატია: მიხეილ
მამულაშვილი, „რუსთაველის უცნობი ლექსი“).

რედაქტორი

La Rose parlé du grand repos que goûtent, enfin, ceux qui se sont tués par amour.

CHAVTALI

L'EMBARRAS

Je lui dirai que je ne peux vivre sans elle et que j'irais la chercher au bout du monde. Elle me dira : « Le bout du monde n'est pas si loin. Il est où je ne suis pas. Par exemple, dans ta demeure. »

Que lui répondrai-je, alors ? Que lui répondrai-je, puisque je ne lui ai pas permis de venir habiter ma demeure lorsqu'elle me l'a proposé, jadis ?

ROUSTOUAL

LA PEAU DE LÉOPARD (Extrait)

Je suis faible comme le brin d'herbe qui vient d'être foulé par le pied d'un montagnard. Aie pitié de moi ! Je le jure, j'ai, chaque soir te

retrouver près de la fontaine ! Les guerriers de mon père ne pourront reconnaître mon visage. Regarde ! Je suis à genoux. Ma chevelure traîne dans la poussière. Pourquoi n'as-tu pas pitié de ma douleur ? Tu ne veux pas m'écouter. Tu contemples la route. Te suivre, là-bas ? Non ! Nous regretterions cette folie. Je t'appartiens, mais, de grâce, n'exige pas que je dise adieu à ma petite maison, à tout ce que je laisserais de moi, ici !

Amour, cruel amour, il faut donc que je lutte encore ? Souviens-toi de tes promesses ! Souviens-toi du jour où tu m'as juré que tu m'obéirais aveuglément et que tu serais mon esclave ! Maintenant, tu parles en maître, tu veux m'obliger à te suivre... Montagnes bleues, forêts noires, sources mélodieuses, prairies tapissées de fleurs, faut-il que j'obéisse à mon farouche bien-aimé, faut-il que je m'éloigne à jamais de vous ?

Pourquoi demeures-tu silencieux, pourquoi serres-tu la poignée de ton sabre ? Songerais-tu à verser le sang de mes frères ? Malheureuse que je suis ! Cependant, je bénis le jour où je t'ai connu. Il ne fallait pas, vois-tu, me dire les mots ensorceleurs qui m'ont fait oublier que j'aurais à souffrir !

Te rappelles-tu cette matinée de printemps ? L'air était sonore d'abeilles. Des jeunes filles chantaient en cueillant des mousarh. Tu avais

*La Peau
de Léopard*

The Mystery of the Unknown Poem by Rustaveli

The present issue of the Journal introduces a French translation of the unknown poem considered to be written by Rustaveli along with Georgian translation performed from that French original. The French translation of the poem caused a lot of controversy among Georgian scholarly circles and mass media in the 20th century.

A compilation of poems translated from Arabic into French titled as “The Islamic Songs of War and Love” was published in 1942 in Marseille. The translator as well as the editor of the book was Franz Toussaint. The compilation includes prosaic translations of Arabic, Persian, Afghan, Belujistan, Altarian, Turkish, Egyptian, Maroconian, Hogarian, Cherkezian and Georgian poems with the following subtitle – “Géorgie”

The Georgian part of the book includes four poems: Prince Zoumali *La Rose*, Chavtali *L'Embarras*, Roustoual *La Peau de Léopard*, Anonime *Nuit*. However, the poems have not been identified by Georgian sources and only Rustaveli and Shavteli are considered to be the authors of the poems, whose names are suggested in an altered transliteration by a French compilation – Roustoual, Chavtali. Georgian media learned about the compilation only in the middle of the previous century and the controversy over the facts concerning the genuinity of the publication is still going on. The authorship of Rustaveli is one of the major issues of the discussions.

Some commentators fully deny the genuinity of the facts provided by Franz Toussaint since the poems have not been verified by Georgian sources and some parts of the reports are

obscure. The name of the Rustaveli poem *The Tiger Skin* fails to reveal any links with *The Knight in a Panther Skin* by Rustaveli. The reason the names of Shavteli and Rustaveli are mentioned is absolutely unclear. Georgia is surrounded by Muslim countries and what is more important, adoption of Rustaveli's name for other poems in newspaper or journal publications in the 19th-20th Century is not scarce at all (*The Anthology* by A. Thalasso, translations by Trikoglidis).

The opinions of the commentators supporting Franz Toussaint's publications as to be the most important novelty are based upon the following viewpoints:

Franz Toussaint is far from being an armature writer or a journalist, seeking for sensational facts and financial benefits. Rather, he is an outstanding expert of Oriental studies as well as a translator of Arabian, Persian and Sanskrit poetry. His publications are designed for wide variety of people rather than for one or two nations in particular.

His compilations include examples of a classical works of Oriental literature such as: Jalal ad-Din Rumi and Hize, Rubiyát of Omar Khayám, extracts from *The Thousand and One Night*, etc., more importantly the examples of the religious Oriental literature such as verses from Quran.

Through oral interpretations Franz Toussaint explained Georgian experts interested in this issue that he was able to obtain the information concerning Rustaveli from a compilation of Arabic poems by Abu'l Faraj from Cairo university bookstore. This author is considered to be from Syria, a Christian Arab writer born in 1225 (some researchers specify his name as Abu'l-Faraj Ibn al-Ibri). This famous Syrian writer, translator and a compiler served as a bishop in Armenia and lived in Azerbaijan. His written records have retained information on Iberians, conversion of Georgian people to Christianity and Georgian-Mongol relationship.

All doubts against the authenticity of Toussaint's publications are only allegetions. All of them can also serve as indications to genuine facts. Altered transliteration of the names of Shavteli and Rustaveli (Rustval/Rustual, Shavtal) can be explained either through specificity of Arabic language leading to erroneous pronunciation of the word or repetition of the wrong interpretation of the word given in French encyclopedias.

We should assume that the poem by Rustaveli was taken from the manuscript which started by the poem *The Man in the Panther Skin* and the title of the poem could have arisen from the title of the manuscripts (or the book). In addition, the title

The Tiger Skin may also be considered as a translation of the Georgian *The Man in the Panther Skin*. The title of the poem by Rustaveli was initially translated by both scholars and translators.

Therefore, the authenticity of Toussaint's publication cannot be challenged yet. On the other hand, we should exempt ourselves from thinking that Rustaveli was the author of the poem published in French. The questions call for more insightful examination as some of its facts cannot be ignored. The aim of the present publication is to strengthen the international interest towards the issue. This issue calls for more thorough study of Syrian book-stores as well as large libraries overseas from both groups of experts and armature travelers interested in this issue as Rustaveli is a genuine phenomenon of our civilization and its works should not be left unheeded by the modern epoch.

The French text of the book considered to be written by Rustaveli is published from the book by Franz Toussaint, *Chants d'amouret de guerre de l'islam*, Marceillis, 1942: The first Georgian translation is extracted from the review published in the journal "Saqartvelo", #1, January, p. 53. The author of the review is B. Vardani. The second Georgian translation is performed by M. Mamulashvili – extracted from the journal "Drosha", #11, November 1959, Tbilisi, p. 10 (Micheil Mamulashvili, "Unknown Poem by Rustaveli").

The Editor

Roustoual

La Peau de Léopard (extrait)

Je suis faible comme le brin d'herbe qui vient d'être foulé par le pied d'un montagnard. Aie pitié de moi! Je le jure, j'irai, chaque soir te retrouver près de la fontaine! Les guerriers de monpère ne pourront reconnaître mon visage. Regarde! Je suis à genoux. Ma chevelure traîne dans la poussière. Pourquoi n'as-tu pas pitié de ma douleur? Tu ne veux pas m'écouter. Tu contemples la route. Te suivre, là-bas? Non! Nous regretterions cette folie. Je t'appartiens, mais, de grâce, n'exige pas que je dise adieu à ma petite maison, à tout ce que je laisserais de moi, ici!

Amour, cruel amour, il faut donc que je lutte encore? Souviens-toi de tes promesses! Souviens-toi du jour où tu m'as juré que tu m'obéirais aveuglément et que tuserais mon esclave!

Maintenant, tu parles en maître, tu veux m'obliger à te suivre...
Montagnes bleues, forêts noires, sources mélodieuses, prairies
tapissées de fleurs, faut-il que j'obéisse à mon farouche bien-
aimé, faut-il que je m'éloigne à jamais de vous?

Pourquoi demeures-tu silencieux, pourquoi serres-tu la
poignée de ton sabre? Songerais-tu à verser le sang de mes
frères? Malheureuse que je suis! Cependant, je bénis le jour où
je t'ai connu. Il ne fallait pas, vois-tu, me dire les mots
ensorceleurs qui m'ont fait oublier que j'aurais à souffrir!

Te rappelles-tu cette matinée de printemps? L'air était
sonore d'abeilles. Des jeunes filles chantaient en cueillant des
moussarh. Tu avais gardé ma main dans la tienne. Tu regardais
une hirondelle dont le vol traçait dans le ciel les mots d'un
hymne à la lumière et à la joie.

Il est loin, ce jour! Que de larmes j'ai versées, depuis!
Mais, tu pleures, tu pleures... Pose ton front sur mon épaule et
laisse couler tes larmes. Ecoute le murmure du ruisseau. Il te
remercie d'avoir renoncé à ton projet terrible. Ecoute le
murmure de la forêt. Elle te dit qu'elle nous offrira toujours ses
mousses.

CHANTS D'AMOUR ET DE GUERRE DE L'ISLAM

FRANZ TOUSSAINT

19A, RUE VENTURE, MARSEILLE – 1942

რუსთულ

ტყავი ვეფხისა (ნაწყვეტები)

ვარ სუსტი, ვით ყლორტი ბალახისა, რომელიც ეხლა-
ხან გასთელა მთიულის ვეხმა. შემიბრალე მე! გფიცავ, ყოველ
საღამოს მოვალ, გიხილო შადრევანთან! მამაჩემის მხედრები
ვედარ სცნობენ ჩემს სახეს. შემომხედე! დაჩოქილი ვარ. ჩემი
კულულები ჩაცვენილია მტვერში. რატომ არ შეიწყალებ ჩემს
მწუხარებას! შენ არა გსურს მომისმინო. შენ დასჩერებიხარ
გზას. გამოგყვე შენ, იქით? არა! ჩვენ ვინანებთ ამ სიგიჟეს. მე
გეკუთვნი შენ, მაგრამ ჰყავ წყალობა, ნუ მომთხოვ, ვუთხრა
„მშვიდობით“ ჩემს პაწია სახლს, ყველაფერს მას, რასაც ჩემგან
მე აქ დავტოვებდი! სიყვარულო, სასტიკო სიყვარულო, განა
მე კვლავ უნდა ვიბრძოლო? გახსოვს შენ დაპირებანი შენნი!
გახსოვს ის დღე, ოდეს შემომფიცე, რომ ბრმად
დამემორჩილებოდი და იქნებოდი მონა ჩემი! ეხლა, შენ
ბრძანებ უფალივით, შენ გსურს, მაიძულო გამოგყვე შენ...
მთანო ლურჯნო. ტყენო შავნო, წყარონო ხმატკბილნო, ველნო
ყვავილებით მოფარდაგებულნო, განა უნდა დავემორჩილო

ჩემს მრისხანე სატრფოს, განა უნდა სამუდამოდ მოგცილდეთ თქვენ?

რატომ ბრძანდები ჩუმად? რატომ უჭერ ხელს შენი ხრმლის ხეტარს? ჰფიქრობ დაანთხიო სისხლი ძმათა ჩემთა? ვაი მე ბედშავს! მაინც ვლოცავ იმ დღეს, როცა მე შენ გაგიცან. ხედავ, არ უნდა გეთქვა ჩემთვის სიტყვანი მომჯადოებელნი, რომელთაც დამავიწყებინეს, რომ მე სატანჯველს მივეცემოდი.

გახსოვს, შენ ეს დილა გაზაფხულისა? ჰაერში იყო ხმოანება ფუტკართა. ასულნი გალობდნენ მუსარის კრეფის დროს, ჩემი ხელი ხელთ გეჭირა. შენ უცქეროდი მერცხალს, რომლის კამარამ გამოჰკვეთა ჰაერში სიტყვები დიდებისა, სინათლისა და სიხარულისადმი.

შორსაა ეს დღე! რაოდენ დავღვარე მე ცრემლნი მას შემდეგ! მაგრამ შენ სტირი, სტირი.... დაასვენე შუბლი შენი ჩემს მკერდს და დეე იდინოს შენმა ცრემლებმა. ყური დაუგდე წყაროს ჩურჩულს. იგი შენ გითვლის მადლობას, ვინაიდან შენ უარჰყავ სასტიკი გეგმა შენი. მოისმინე ჩურჩული ტყისა. იგი გეუბნება შენ, რომ შემოგვთავაზებს მუდამ თავის ღბილ ხავსს.

რუსთაველის უცნობი ლექსი

სუსტი ვარ, ვითარცა ყლორტი ბალახისა, რომელიც ეს-ეს არის გათელა მთიელის ფეხმა: შემიბრალე მე! გფიცავ, ყოველ საღამოს მოვალ, გიხილო შადრევანთან. მამაჩემის მხედრები ვეღარ ცნობენ ჩემს სახეს. შემომხედე! დაჩოქილი ვარ. ჩემი კულულები მტვერშია ჩაცვენილი. რატომ არ თანა-უგრძნობ ჩემს მწუხარებას? შენ არა გსურს მომისმინო. შენ დასჩერებიხარ გზას. გამოგყვე იქით? არა!

ჩვენ ვინანებთ ამ სიგიჟეს. მე გეკუთვნი შენ, მაგრამ მოილე მოწყალება: ნუ მომთხოვ, ვუთხრა მშვიდობით ჩემს პაწია სახლს, ყველაფერს, რასაც ჩემგან აქ დავტოვებდი! მიჯნურობავ! განა მე კვლავ უნდა ვიბრძოლო? გახსოვს დაპირებანი შენნი? გახსოვს ის დღე, ოდეს შემომფიცე, რომ ბრმად დამემორჩილებოდი და იქნებოდი მონა ჩემი! ახლა შენ ბრძანებ უფალივით, გსურს მაიძულო გამოგყვე შენ... მთანო ლილისფერნო, უღრანო ტევრნო, წყარონო ხმატკბილნო, მინდორნო ყვავილებით მოფარდაგულნო! განა უნდა დავემორჩილო ჩემს მრისხანე მიჯნურს, განა უნდა სამუდამოდ მოგბუღდეთ თქვენ?

რატომ ხარ ჩუმად? რატომ უჭერ ხელს შენი ხმლის ვადას? იქნებ ფიქრობ, დაანთხიო სისხლი ძმათა ჩემთა? ვაიმე ბედშავს! მაინც ვლოცავ იმ დღეს, როცა შენ გაგიცან. ხედავ, არ

უნდა გეთქვა ჩემთვის სიტყვანი მომჯადოებელნი,
რომელთაც დამავიწყებინეს, რომ მე სატანჯველს
მივეცემოდი.

გახსოვს ის დილა გაზაფხულისა? ჰაერში იდგა ხმოვა-
ნება ფუტკართა, ასულნი გალობდნენ მუსარის კრეფის დროს.
ჩემი ხელი ხელში გეჭირა. შენ უცქეროდი მერცხალს, რომლის
კამარამ აწერა ჰაერში სიტყვები დიდებისა, სინათლისა და
სიხარულისა.

შორს არის ის დღე! რაოდენი ცრემლი დავღვარე მას
შემდეგ, მაგრამ შენ სტირი, სტირი... დაასვენე შუბლი შენი
ჩემს მკერდს, დაე, იდინოს ცრემლებმა შენმა. ყური მიუგდე
წყაროს ჩურჩულს. იგი შენ გითვლის მადლობას, რამეთუ შენ
უარყავ სასტიკი ზრახვანი შენნი. ისმინე ჩურჩული ტყისა,
იგი გეუბნება, რომ ნიადაგ შემოგთავაზებს თავის ღბილ
ხავსს.“

**Illustrations from the book "Chants d'Amour et de Guerre de l'Islam", Franz Toussant,
1942 ©Robert Laffont*

